

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 3, 2015 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 504:330.44

*Т. В. Князева,
кандидат економічних наук, доцент, м. Київ, Україна*

ПЕРЕДУМОВИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

*Т. V. Kniazieva,
Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Kyiv, Ukraine*

PREREQUISITES INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL POLICY IN SPHERE OF FORMATION OF INSTITUTIONAL SUPPORT

У статті розглянуто напрями імплементації міжнародних вимог до національної політики України і можливість формування міжнародного вектору екологічної політики з урахуванням не тільки міжнародних зобов'язань нашої держави, а й міжнародних наслідків неефективної реалізації національної екологічної політики. Надано визначення та розгорнуте пояснення щодо сутності визначення терміносистеми «міжнародна екологічна політика». Визначено інституційні передумови формування еколого-економічних відносин природокористування та розглянуто це питання в контексті базових відносин для формування цілісної екологічної політики і надбудовних відносин для формування механізмів її реалізації.

In the article the directions of implementation of international requirements to the national policy of Ukraine and the possibility of forming of an international environmental policy vector taking into account not only the international obligations of our country, but the international consequences of ineffective implementation of national environmental policy. Provided the definition and detailed explanation of the essence of the definition of terminology «international environmental policy». Defined institutional prerequisites for the formation of ecological-economic relationship of natural resources usage and considered the issue in the context of basic relationship to form a coherent environmental policy relations and superstructure relations for the formation mechanisms of its implementation.

Ключові слова: міжнародна екологічна політика, еколого-економічні відносини природокористування, надбудовні відносини, інституційні передумови.

Keywords: the international environmental policy, environmental and economic relations nature, superstructure relations, institutional preconditions.

Актуальність проблеми. Державна екологічна політика України спирається на декілька складових її формування та впровадження – це адміністрування, стимулювання, обмеження, з іншого боку – це планування, прогнозування, моніторинг, крім того, політику можна розрізнити на внутрішньодержавну та міжнародну, на об'єктову, локальну, регіональну, національну тощо. Однак, не всі складові державної екологічної політики реалізуються гармонійно та збалансовано. Практично поза увагою наукових розвідок нині є міжнародна екологічна політика, її інституційне забезпечення. Міжнародна екологічна політика практично не досліджувалась як з позиції формування економічних механізмів, так і з позиції нормативно-правового та методичного забезпечення її реалізації. Тому дослідження є актуальним та своєчасним, воно розвиває комплекс інституційного забезпечення міжнародної екологічної політики, дає подальший розвиток для економічних механізмів екологічної політики, зокрема, для міжнародного рівня її формування та реалізації, визначає напрями розвитку нормативного, методичного, аналітичного забезпечення екологічної політики в системі забезпечення сталого розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Фундаментальні засади з проблематики глобалізації та вирішення міжнародних екологічних проблем, економіки природокористування та формування національної екологічної політики зробили відомі вітчизняні вчені: Б.В. Буркинський, О.О. Веклич, Т.П. Галушкіна, Б.М. Данилишин, С.М. Ілляшенко, В.С. Кравців, Л.Г. Мельник, О.Ю. Попова, О.В. Прокопенко, І.М. Синякевич, О.В. Садченко, Ю.Ю. Туниця, С.К. Харічков, М.А. Хвесик, Є.В. Хлобистов й такі зарубіжні вчені: W.J. Baumol, L. Bovenberg, H. Daly, J. Farley, M. Faber, L. Goulder, E. Louka, J. Loomis, J. Proops, Ph. Sands, T. Zylicz.

Відзначаючи високу наукову цінність результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, слід зауважити, що якісно нова парадигма управління природокористуванням в глобальних умовах, досягнення значних економічних та соціальних результатів потребують як поглиблення теоретичних досліджень, так і підвищення їхньої практичної результативності завдяки реалізації базових засад економіки природокористування. Актуальність питань вирішення еколого-економічних протиріч розвитку сучасного суспільства та вирішення глобальних проблем природокористування обумовлює необхідність проведення фундаментальних досліджень в сфері формування та реалізації міжнародної екологічної політики на всіх рівнях управління, що зумовило вибір теми роботи, зміст поставлених завдань та теоретико-методологічне підґрунтя їх вирішення.

Мета роботи полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних положень щодо проблем формування інституціонального забезпечення міжнародної екологічної політики.

Виклад матеріалу основного дослідження. Дослідження міжнародної екологічної політики (МЕП) тісно пов'язані з низкою наукових уявлень, концепцій, теорій та підходів, серед яких можна виділити зелену економіку, синю (або блакитну економіку), теорію катастроф, розвиток і розміщення продуктивних сил тощо.

МЕП спирається на низку теоретичних підходів, однак доцільно зазначити, що місце кожного з цих наукових напрямів, сфер дотику наукового пізнання реальності, має певне місце. Так, екологічна політика в цілому спирається на декілька засадничих принципів наукового пізнання: на принцип системності, послідовності, перестороги, компетентності, адекватності, ефективності тощо [3, 5, 7].

Об'єктом наукового дослідження є навколишній матеріальний світ, та форми його відображення у свідомості людей, які існують незалежно від нашої свідомості, відбираються відповідно до мети дослідження. Досліджувати можна не тільки емпіричний об'єкт (наприклад, якість продукції, собівартість виробів), а й теоретичний (наприклад, дія закону вартості). Предмет пізнання – це досліджувані з певною метою властивості, ставлення до об'єкта. Наприклад, політична економія – має предметом систему виробничих відносин, економічна статистика – кількісну сторону економічних явищ; бухгалтерський облік, аналіз і аудит – господарську діяльність підприємств та ін. Предмет є вужчим поняттям, ніж об'єкт і виступає його складовою. Кожна наука має свій об'єкт і предмет дослідження,

які тісно співвідносяться, але не співпадають. Поняття об'єкта ширше, ним охоплюються явища зовнішнього світу, на які розповсюджується пізнання і практичний вплив суб'єктів, людей. Об'єкт економіки природокористування -- взаємодія суспільства та природи в процесі господарської діяльності, а предмет -- соціально-економічні відносини, що виникають в процесі використання природних ресурсів, забезпечення охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки суспільства, отже об'єктом МЕН є система взаємозв'язків та взаємозалежностей, що виникають в процесі перетворення природних ресурсів на рівні міждержавних інтересів, предметом є конкретний вид цих відносин, а саме, соціально-економічні відносини, що виникають в процесі реалізації міждержавної взаємодії суб'єктів господарювання чи державних інституцій в сфері використання та охорони природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки суспільства.

Міжнародна екологічна політика -- це процес імплементації міжнародних вимог до державної екологічної політики України та, одночасно, процес максимально ефективного та дієвого відстоювання, захисту національних інтересів України на міжнародній арені, які пов'язані з природокористуванням, охороною навколишнього природного середовища, забезпеченням екологічної безпеки, і, зокрема, політикою держави в сфері поперетворення природних ресурсів на рівні міждержавних екологічних ситуацій. Міжнародна екологічна політика є складовою державної екологічної політики України, та, водночас, спирається на чинну законодавчу, нормативну, організаційно-управлінську базу, спонукає до вдосконалення та розвитку природоохоронних інституцій і є частиною міжнародної політики держави.

Треба акцентувати увагу на участі України у розв'язанні міжнародних екологічних проблем, що пов'язані з викидами в атмосферу, парниковим ефектом, впливом на вирішення транскордонних екологічних конфліктів. Вирішення цих проблем регулюється міжнародними зобов'язаннями України (наприклад, Конвенціями Ріо) через участь нашої держави в міжнародних органах, що мають або дорадчий, або обов'язковий до виконання характер. На нашу думку, є цікавим впровадження систем регулювання міжнародних екологічних проблем в сфері Кіотського протоколу. Наприклад, саме Кіотський протокол дає нам підстави вважати, що глобальні екологічні проблеми можуть вирішуватись. Ми свідомо утримуємося від справедливої критики цього документу та його недостатньої ефективності для біосфери Землі, однак, наявність міжнародних угод і домовленостей щодо такого загального питання, як глобальна екологічна загроза, надихає на оптимізм. Міжнародні екологічні проблеми мають стати і, фактично, є предметом МЕН України, однак, вирішення цих проблем має спиратися на певні механізми та інститути. Саме на цьому ми наголошуємо увагу та ефективній інституціоналізації екологічних проблем, на їх розв'язанні кризь економічні механізми стимулюючої та спонукаючої дії. Наявність ефективних інституцій та інституціонального середовища уможливило вирішення глобальних екологічних проблем в межах української компетенції. Тут доречно пригадати, що Україна є частиною міжнародних біотичних коридорів, через нашу державу проходять і міграційні шляхи птахів, узбережжя має видатне значення для екосистеми Чорного та Азовського морів тощо.

Складові МЕН: щодо формування складовими є -- закони, нормативи, регламенти, регуляції, формальні процедури; щодо реалізації -- механізми, важелі, неформальні процедури, щодо сприйняття -- ментальні та освітні можливості та регіональна (локальна) специфіка сприйняття; щодо ієрархізації (вертикальної субординації) -- національна, регіональна, локальна (об'єктна); щодо ефективності та моніторингу -- дієва та відображена у рішеннях та офіційних настановах, нейтральна -- дієвість не відзначається у розкритті чи вдосконаленні управлінської бази та інституцій, негативна -- не впливає на природоохоронну діяльність за межами держави, щодо ресурсного забезпечення -- забезпечена, частково забезпечена, не забезпечена та ін.

Шляхи реалізації МЕН -- державні (через внутрішньодержавні настанови чи вимоги), міжнародні (через зовнішні зобов'язання), громадські (через діяльність громади, активістів, неурядових організацій та рухів), виробничі (бізнесові) -- через реалізації затребуваності бізнесу у формалізації певних відносин, стосунків та діяльності, що пов'язана з впливом на довкілля чи використанням природних ресурсів тощо.

Критерії МЕН -- критерії ефективності та результативності (через підвищення кількості та якості регулятивних актів, процедур, настанов, регуляцій щодо міжнародних аспектів та вимог до природоохоронної та природо-ресурсної діяльності), критерії охоплення зацікавлених осіб (через поширення методів, підходів, вимог до діяльності територіальних та галузевих суб'єктів екологічної політики в частині їх міжнародної діяльності), критерії інституційного забезпечення та державно-приватного партнерства (через наявність, достатність, мобільність, ефективність, адекватність інституційного забезпечення МЕН та наявність сталих зв'язків чи їх передумов до реалізації державно-приватного партнерства в сфері реалізації МЕН), критерії достатності ресурсного забезпечення та потенціалу дієвості МЕН (через відповідність наявних ресурсів, можливостей їх залучення, наявність потенціалу ефективності МЕН, його можливостей до зміцнення та розширення) тощо.

МЕН -- це поняття достатньо нове, однак його визначення знаходиться в площині декількох складових. Перша, як частина нормативних документів (наприклад, Закони України де вживається цей термін, без додаткових пояснень, а як міжнародна складова екологічної політики), по-друге, в науковій термінології, огляд наведено нижче, по-третє, в навчально-методичних та популярних джерелах, де визначення орієнтується на загальне розкриття сенсу з позиції поширеного пояснення змісту. Наведено приклади тлумачення терміну МЕН (визначення наведені з сайтів для студентів та викладачів, та з підручників, що викладені в он-лайн):

- *Міжнародна екологічна політика* (у глобальному сенсі) -- це розробка і здійснення міжнародних правових, політичних і зовнішньоекономічних акцій з урахуванням екологічних обмежень у соціально-економічному розвитку, запасів природних ресурсів, які є у світі, та їх розподілу між регіонами і країнами. Мета такої політики -- збереження глобального інтегрального ресурсу планети. Тому в ході її здійснення встановлюються зони, квоти і ліміти на використання тих чи інших корисних копалин, узгоджується плата за забруднення, видаються заборони на викиди тих чи інших речовин. Міжнародна глобальна екополітика знаходиться ще на стадії розробки, хоча є основною сферою уваги всіх міжнародних екологічних форумів. Елементом глобальної екологічної політики є певний транснаціональний рівень, спільний для декількох держав, пов'язаних у єдину екологічну систему, стан якої впливає передусім на ці країни.

- *Міжнародна регіональна екополітика* охоплює інтереси країн одного континенту, які об'єднані природно-географічним середовищем, іноді одним морем (Чорне, Середземне, Балтійське), або рікою (Дніпро, Дунай, Рейн). Найтісніші контакти мають країни, в яких спільні кордони. Вони обумовлюють і характер транскордонного переносу забруднень повітрям, водою, встановлюють квоти на видобування природних ресурсів і т.д. Слід зазначити, що регіональна екополітика, на жаль, ще не пішла далі загальних декларацій про загрози, що виникли. Країни діють головним чином відособлено на своєму державному рівні. Як правило, немає чіткої координації дій між найближчими сусідами.

- *Міжнародна глобальна екополітика* -- розробка і здійснення міжнародних правових, політичних і зовнішньоекономічних акцій з урахуванням екологічних обмежень у соціально-економічному розвитку, запасів природних ресурсів, які є у світі, та їх розподілу між регіонами і країнами. Її мета -- збереження глобального інтегрального ресурсу планети. Об'єднуючим елементом глобальної екологічної політики є транснаціональний рівень, спільний для декількох держав, пов'язаних у єдину екологічну систему.

- *Міжнародна регіональна екополітика* охоплює інтереси країн одного континенту, які об'єднані природно-географічним середовищем, іноді одним морем (Чорне, Середземне, Балтійське) або рікою (Дніпро, Дунай, Рейн).

Наукове тлумачення терміну МЕН можна знайти в роботах А.Бохан [1]: *Міжнародна екологічна безпека* являє собою системний і багаторівневий процес інтеграції, регіоналізації, лібералізації та демократизації міжнародних відносин, складові механізми якого формують комплекс екологічних умов існування людства і впливають на функціонування природоохоронних інституцій, екологічних організацій, спричиняючи створення спеціальних режимів взаємовідносин країн з метою упередження екологічних небезпек. Ці складові є основою формування стійкої світової економічної системи.

Сучасна система міжнародної екологічної безпеки характеризується гнучкістю, динамічністю, трансформаційністю, що передбачає:

- залучення країн світу до природоохоронної та екологічної діяльності;
- активізацію процесу укладання міжнародних угод природозахисного та екологічного спрямування;
- утворення нового вектору функціонування, впливу та розширення діяльності дієвих акторів міжнародних відносин (ТНК, ТНБ, неурядових громадських організацій);
- створення національних і міжнародних структур, які координують природоохоронну діяльність, екологічну політику як у регіонах, так і в масштабах усієї планети;
- екологізацію традиційних форм міжнародних відносин та їх інститутів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

Безпосередньо МЕН (однак, як певний аспект екологічної політики, що реалізується в контексті євроінтеграційної стратегії держави) визначається в роботах О.Івасечко [2]. Так, МЕН визначається через міждержавний аспект екологічної політики в цілому: «міждержавний аспект екологічної політики передбачає економічну, екологічну, соціальну та етичну діяльність геополітичних суб'єктів, спрямовану на зміни тенденцій чи збереження статус-кво у природному середовищі у контексті розвитку міжнародних відносин. Доволі часто об'єктом уваги виступають саме ті проблеми, через які виникають конфлікти у міжнародній політиці. Насамперед це пояснюється тим, що сьогодні важливим інструментом екологічної політики окремих держав є здійснення контролю над природними ресурсами та їх використанням, що виступає як їхня економічна та політична зброя». Нормативне тлумачення практичне не має чіткої прив'язки, а просто констатує факт наявності такого виду політики, наприклад, в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища».

В процесі формування еколого-економічних відносин в дослідженні розглядаються як базові, так і надбудовані відносини, так, основна ідея дослідження концентрується навколо інституціонального забезпечення МЕН, що, по суті, відповідає в певній частині як базовим відносинам (бо на інституціях формується в цілому процес формування та реалізації МЕН), та, одночасно, ці інститути формують конкретні елементи надбудови, які через унормовані важелі повною мірою

практично реалізують політику [4]. Якщо до базових відносин віднести відносини власності та права розпорядження природними ресурсами або результатом їх діяльності (наприклад, екосистемні послуги), то тут однозначно є місце для реалізації положень МЕП в сфері розмежування та визначення прав власності, якщо йдеться про реалізацію інструментарію МЕП на рівні конкретних об'єктів чи процесів, то тут доречно зазначити, що функції надбудови мають перейти до конкретних регуляцій, наприклад, до відношень щодо обмеження правова власності на природні ресурси, що знаходяться в межах транскордонних взаємодій чи їх ймовірного потенціалу конфліктності в сфері використання.

Міжнародний механізм реалізації екологічної політики і є одним з основних елементів та складових МЕП [6], зокрема, він спирається на вирішення міжнародних суперечностей та вдосконаленні процедур реалізації екологічної політики на міжнародному рівні через інститути та угоди, через моніторинг та окремі елементи економічного механізму, орієнтовані на конкретну проблематику, наприклад, з урахуванням декількох зацікавлених сторін міждержавного рівня, чи на рівні компетенції державних органів, чи недержавних або транснаціональних господарюючих суб'єктів.

Висновки. Міжнародний механізм реалізації екологічної політики і є одним з основних елементів та складових МЕП, зокрема, він спирається на вирішення міжнародних суперечностей та вдосконаленні процедур реалізації екологічної політики на міжнародному рівні через інститути та угоди, через моніторинг та окремі елементи економічного механізму, орієнтовані на конкретну проблематику, наприклад, з урахуванням декількох зацікавлених сторін міждержавного рівня, чи на рівні компетенції державних органів, чи недержавних або транснаціональних господарюючих суб'єктів.

Передумови МЕП в сфері формування інституціонального забезпечення спираються на чинну систему управління природоохоронною галуззю в Україні. Це вся система законодавства, правовідносин, чинних інститутів, яка включає в себе: законодавче забезпечення, в Україні це система природоохоронного законодавства, за кордоном вона теж існує, однак має свою специфіку. Наприклад, в США вона починається з 1970 року, в незалежній Україні природоохоронне законодавство починає власну історію з першого року незалежності, частина норм та правил регулюються на рівні законів, частина – підзаконних актів, в роботі наведений короткий огляд природоохоронного законодавства, однак ми акцентували дослідження більш конкретно щодо екологічної політики, в частині міжнародних аспектів та вимог.

Список використаних джерел.

1. Бокхан А.В. Міжнародна екологічна безпека: сучасні виміри та принципи реалізації / А.В. Бокхан – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=42>.
2. Івасечко О. Особливості формування екологічної політики Європейського Союзу/ О. Івасечко // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, випуск 25, 2013 // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>.
3. Інституціоналізація природно-ресурсних відносин: [колективна монографія] / за заг. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 400 с.
4. Мартиенко А.І. Економіческая сущность разнообразных форм собственности на природные ресурсы в природопользовании / А.И. Мартиенко // Экономичні інновації: Зб. наук. пр. – Одеса: ІПРЕД НАН України, 2011. – Вип. 42. – С. 149-161.
5. Синякевич І. М. Екологічна політика. Стратегія подолання глобальних екологічних загроз : монографія / І. М. Синякевич; Нац. лісотехн. ун-т України. – Л.: ЗУКЦ, 2011. – 331 с.
6. Формування моделі управління природними ресурсами в ринкових умовах господарювання : [монографія] / [за заг. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 304 с.
7. Prokopenko O. Role of international factor in innovation ecosystem formation [Text] / O. Prokopenko, Yu. Eremenko, V. Omelyanenko // Economic Annals – XXI. – 2014. – №3-4(2). – P. 4-7.

References.

1. Bokhan A.V. (2014), "Mizhnarodna ekolohichna bezpeka: suchasni vymiry ta pryntsyipy realizatsii" [International environmental safety: current measurements and guidelines for implementing], Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=42>.
2. Ivasechko O. (2013), "Osoblyvosti formuvannia ekolohichnoi polityky Yevropejs'koho Soiuzu" [Features of the environmental policy of the European Union], Ukrainian national idea: realities and prospects of development, [Online], vol. 25, available at: <http://ena.lp.edu.ua>.
3. Khvesyk M.A. (2012), "Instytusionalizatsiia pryrodno-resursnykh vidnosyn" [Institutionalization of natural-resource relations], Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsional'noi akademii nauk Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
4. Martienko A.Y. (2011), "Ekonomycheskaia suschnost' raznoobraznykh form sobstvennosti na pryrodnye resursy v pryrodopol'zovannyi" [The economic essence of various forms of ownership of natural resources in wildlife], Ekonomichni innovatsii, Odessa, Ukraine.
5. Syniakovych I.M. (2011), "Ekolohichna polityka. Stratehiia podolannia hlobal'nykh ekolohichnykh zahroz" [Environmental policy. The strategy to overcome global environmental threats], Nats. lisotekhn. un-t Ukrainy, Lviv, Ukraine.
6. Khvesyk M.A. (2013), "Formuvannia modeli upravlinnia pryrodnyimi resursamy v rynkovykh umovakh hospodariuvannia" [Formation of model management of natural resources in market conditions], Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsional'noi akademii nauk Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
7. Prokopenko O. (2014), "Role of international factor in innovation ecosystem formation", Economic Annals – XXI, Sumy, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2015 р.

ТОВ "ДКС Центр"